

1 Antonimai

Rekomendacijos mokytojui

Modulio užduotims atlikti rekomenduojama skirti 3–4 pamokas. Kai kurias užduotis (mokytojo nuožūra) mokiniai gali atlikti namuose.

Kaip rodo tyrimai (Palionytė, 2018 ir kt.), mokiniai dažnai tik teoriniu lygmeniu yra susipažinę su antonimais, frazeologizmais, geba juos atpažinti ir įvardyti tekste. Taigi stokojama praktinių įgūdžių antonimus ir frazeologizmus vartoti kalboje. Paprastai per literatūros pamokas kūriniai daugiau analizuojami teksto suvokimo, interpretacijos aspektais, pavyzdžiui, prašoma apibūdinti veikėjo charakterį, nusakyti veiksmo erdvę, vietą, suformuluoti pagrindinę mintį ir panašiai, o kalbos ypatybės, jų realizavimas konkrečiame tekste tarsi lieka antrame plane. Šio modulio užduotys orientuotos būtent į praktinį žinių taikymą.

Užduotys ir klausimai

1. Perskaitykite J. Erlicko eilėraštį. Raskite antonimus. Ką poetas jais išreiškia?

Krepšinis

Apie jį visi tik kalba,
Suka laikrodžius ir galvas, –
Aš maniau kadais mažiukas –
Tai bulviakasis kolūky!

Kai išvydau ekrane,
Paaškėjo – ne ir ne!
Nieks ten nearia, nesėja,
Traktoriais nevažinėja.

Vienas ginas, kitas puola,
Trečias ant grindų parpuola,
O visų ilgiausias dėdė
Moka iš viršaus įdėti.

Vienas dėdė – pagrindinis,
Kitas sėdi – atsarginis,
Dvi komandos po penkis,
Ir visi jie – nemenki.

O teisėjas – tai mažytis,
Kam reikėtų jo klausyti?
Kad sušvilps – net sienos virpa!
Gal milicijoj jis dirba?

Būna tarp didžių žaidėjų
Ir mažų nelyg teisėjų –
Šokinėja baisiai mikliai
Kaip gamybiniai rodikliai.

Susikimba dičkiai bartis –
Mažas šmurkšteli pro tarpą...
Dičkis kamuolį pasuoja –
Mažas – capt jį – ir į kojas...

Rekomendacijos mokytojui

Šioje užduotyje mokinių prašoma rasti antonimus ir konkrečiai įvardyti, ką poetas jais išreiškia. Atkreiptinas dėmesys, kad mokiniai turėtų antonimus analizuoti poromis. Galimi mokinių atsakymai:

- 1) *vienas ginas : kitas puola* – rodo žaidimo ekspresiją;
- 2) *ant grindų : iš viršaus* – žaidimo erdvė;
- 3) *vienas dėdė – pagrindinis : kitas sėdi – atsarginis* – žaidimo pobūdį (žaidėjų rangą);
- 4) *būna tarp didžių žaidėjų : ir mažų nelyg teisėjų* – krepšinį žaidžia ne tik aukštaūgiai (stereotipų grovimas) ir t. t.

2. Pasirinkite kūrinį ir raskite jame antonimų vartojimo pavyzdžių. Paaiškinkite, ką jie suteikia tekstui.

Rekomendacijos mokytojui

Nemažą dalį literatūrinio ugdymo turinio 5–6 klasių koncerte sudaro tautosaka. Šiai užduočiai atlikti labai tinka tautosakos kūriniai. Juk vos ne kiekvieno tautosakos kūrinio siužetas plėtojamas lyginimu, kuris peremtas antonimų, pavyzdžiui, pasakos *Dangaus virėjas* antonimų pora – *vargšas : ponas*; tautosakoje dažnai veikia *Dievas ir velnias*; arba pasakos pavadinimas *Šuns laidotuvės ir ožkos krikštynos*.

3. Kokių žinote stilistinių figūrų, paremtų antonimais. Pasidomėkite (prisiminkite), kokią stilistinę figūrą vadiname *katachreze, oksimoronu*. Pateikite literatūros kūrinių pavyzdžių su minėtomis stilistinėmis figūromis.

Rekomendacijos mokytojui

Mokiniams, kurie rinksis šią užduotį, vertėtų priminti, kas yra katachrezė ir oksimoronas. Atkreiptinas dėmesys, kad patartina pateikti pavyzdžių. Katachrezės (jungiamos nesuderinamos sąvokos) pavyzdys galėtų būti ištrauka iš Just. Marcinkevičiaus kūrybos: *Daiktavardžių stogas, / veiksmazodžių dury, / būdvardžių langai; / įkirstas kaip į kaladę kirvis, / ligi penties suvarytas čia*. Oksimorono pavyzdys – *vargšas karalius arba turtingas skurdžius*.

4. Remdamiesi elektroniniu *Antonimų žodynu* (interneto prieiga <http://lkiis.lki.lt/antonimu>) raskite antonimais pagrįstų patarlių ir kitų smulkiosios tautosakos pavyzdžių, kurie apibūdintų ir papildytų lietuvių žodinį portretą. Pavyzdžiui, lietuvių darbštumą apibūdina patarlė *Darbštus žmogus pailsi tik sirgdamas, o tinginys – ir dirbdamas*.

Rekomendacijos mokytojui

Atlikdami šią užduotį mokiniai ugdytis darbo su elektroniniu žodynu įgūdžius, ieškodami antonimų plėš savo aktyvųjį žodyną, gilins etnokultūros žinias.

5. Hierarchine tvarka surašykite 5 (galima ir daugiau), Jūsų nuomone, svarbiausias lietuvių (arba draugo) vertybes. Ką jos sako apie lietuvių tautą (ar draugą)? Šalia surašykite vertybių antonimus. Kaip pasikeistų lietuvių (arba draugo) portretas?

Rekomendacijos mokytojui

Čia svarbu, kad mokiniai pajustų ir suvoktų, kiek daug gali pasakyti žodis. Ne mažiau svarbi ir hierarchinė apibūdinimų tvarka – keičiantis jai, keičiasi ir lietuvių portretas.

2 Frazeologizmai

Užduotys ir klausimai

Didelį lietuvių kalbos leksikos sluoksnį sudaro žemdirbio kultūros žodžiai. Žemės dirbimas, gyvulių auginimas – svarbiausi lietuvių pragyvenimo šaltiniai, turėję nemažą įtaką mūsų senelių, tėvų gyvenimo būdai. Visa tai atsispindi ir kalboje.

1. Daugiausiai frazeologizmų, apibūdinančių lietuvių tautą, jos įpročius, gyvenimo būdą, susiję būtent su naminiais gyvuliais ir paukščiais: šunimi, kate, arkliu, kiaule, višta, gaidžiu. Naudojamiesi elektroniniu *Frazeologizmų žodynu* (internetu prieiga <http://lkiis.lki.lt/frazeologizmu>) išrašykite kelis frazeologizmus su minėtais žodžiais, taikliausiai apibūdinančius lietuvių portretą, jo gyvenimo būdą. Kokias asmens ir būdo savybes perteikia šie frazeologizmai?

2. Iš minėto *Frazeologizmų žodyno* išrašykite kelis frazeologizmus su žodžiais *uoga, medis, qžuolas*. Kokias lietuvių savybes perteikia šie frazeologizmai? Pasvarstykite, kodėl? Palyginkite pirmosios ir antrosios grupės frazeologizmus. Kokią išvadą galite padaryti?

3. Kokių žinote frazeologizmų, kurie atspindindėtų šiandienio gyvenimo, paveikto globalizacijos, informacinių technologijų, ypatybes?

Rekomendacijos mokytojui

Atlikdami 1–2 užduotis mokiniai ugdytų darbo su elektroniniu žodynu įgūdžius, plėstų savo aktyvų žodyną, ir, svarbiausia, gilint etnokultūros žinias. Šių užduočių atsakymų lyginimas leis mokiniams susieti istorijos, kultūros ir kalbos žinias, rasti šių dalykų tarpusavio ryšius, daryti pagrįstus apibendrinimus.

3

Apibendrinamoji užduotis

Pasirinkite vieną iš elektroninių žodynų ir parašykite instrukciją, kaip juo naudotis.

Rekomendacijos mokytojui

Ši užduotis – kūrybinė apibendrinamoji. Ji pagrįsta *apverstos piramidės* principu – atlikdami ankstesnes šio modulio užduotis mokiniai praktikavosi, kaip naudotis elektroniniais žodynais. Čia jie turi praktines žinias ir gebėjimus verbalizuoti – parašyti instrukciją.

Literatūra ir šaltiniai

Antonimų žodynas <http://lkiis.lki.lt/antonimu>.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas <https://goo.gl/cf4B2q>.

Frazeologizmų žodynas <http://lkiis.lki.lt/frazeologizmu>.

Palionyte, A. *Leksinė semantika kaip pasaulėvaizdžio atspindys 5–6 klasių mokinių rašto darbuose*. Vilnius, 2018.

Palyginimų žodynas <http://lkiis.lki.lt/palyginimu>.

Sinonimų žodynas <http://lkiis.lki.lt/sinonimu>.

Sisteminis lietuvių kalbos žodynas <https://goo.gl/9RHcSd>.

Zabarskaitė, J. *Ekspresyvioji lietuvių kalbos leksika ir vartosenos žodynai*.

Interneto prieiga <https://goo.gl/pveefh>.